
ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

© 2003 р. **О. М. Литвинов**

Луганська академія внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ЯК НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ В КОНТЕКСТІ ВІДРОДЖЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Трансформація юридичної освіти в країні у бік світових стандартів потребує повернення до традицій, які були притаманні їй у часи, коли фундаментальній підготовці правознавця приділялася вагома увага, у результаті чого випускники юридичних факультетів здебільшого ставали значними постатями не тільки у суто юридичній чи адміністративній сферах діяльності, а й у сфері вишукано-інтелектуальній, якою завжди була філософія. Ідеться не тільки про галузь філософського знання, яка природно впливає із взаємодії філософії та права, тобто саме про філософію права, йдеться про філософію взагалі, про розробку смисложиттєвих метафізичних питань, а точніше про те, що в скарбницю людської мудрості величезний внесок зробили мислителі, базовою освітою яких, була освіта юридична. Особливим періодом у цьому плані була межа століть XIX-го й XX-го, коли серед найяскравіших зірок філософської думки ми бачимо цілу плеяду випускників юридичних факультетів: Микола Бердяєв (закінчив Київський університет), Євген Трубецький, Павло Новгородцев, Сергій Булгаков, Іван Ільїн, Борис Вишеславцев та Семен Франк (Московський університет), Олександр Ізгоев (Новоросійський університет, Одеса), Петро Струве (Петербургський університет), Михайло Туган-Барановський (Харківський університет). Окремо в даному контексті слід сказати про одного з засновників Української Академії наук, видатного соціолога та філософа права Богдана Кістяківського, який навчався в університетах Київському, Дерптському, Берлінському, Паризькому, Стразьбурзькому (де і захистив докторську дисертацію з філософії) та Гейдельберзькому, а наприкінці життя був деканом юридичного факультету Київського університету.

Втім, зрозуміло, що для переважної більшості з них предметом наукового інтересу була передусім філософія права як сфера знання, яка відпо-

відала і фаховій підготовці, і, для багатьох, громадському темпераменту, адже більшість із названих вчених і багато з тих, кого не згадали – це ще й активні чи навіть видатні громадські діячі.

У контексті процесів відродження вітчизняної філософії права, чому і присвячений круглий стіл “Актуальні проблеми філософії права” (який, без перебільшення, можна назвати знаковою подією у науковому житті країни), доречно було б звернути увагу на систему підготовки фахівців, тих, кому за великим рахунком, доведеться визначати обличчя нашої країни у найближчому майбутньому. Причому йдеться не лише про обличчя формальне в сенсі відповідності юридичних норм та правової системи тим принципам, які є засадничими у цивілізованому світі і які проголошено як цілі й орієнтири напрямку поступу нашої держави. Ідеться про імідж країни на світовій арені, де її представники мають відповідати певним вимогам до інтелектуального та загальнокультурного розвитку, які висувуються до еліти. Це, як відомо, і фундаментальна мовна підготовка, і взагалі розвиток особистості фахівця, який буде вирішувати долі інших людей.

У такому аспекті обізнаність в історії філософсько-правової думки як енциклопедії спроб людства осмислити та знайти шляхи найкращого життя людини або, якщо більш конкретно, найкращого державного устрою та правового регулювання відносин людей, є нагальною потребою і навіть, як би сказав, потребою природною для суспільств, які визначили своїми орієнтирами принципи, що спираються на поняття свободи, а точніше – свободи особи, свободи кожної людини. Якщо сказати дещо спрощено, то йдеться про таку обізнаність не тільки так би мовити з боку винятково позитивного, тобто такого, що дозволяє конструювати плани розбудови державного ладу та правової системи адекватно потребам сучасного світу, а й в плані суто негатив-

ному, а саме: щоб засвоїти не лиш здобутки наших попередників, але й знати помилки, щоб не зробити тих кроків, які у минулому призвели до небажаного ходу подій.

Поряд із таким досить утилітарним, хоча й необхідним, підходом та розумінням завдань історії філософії права має бути визначений для обґрунтування необхідності цієї дисципліни й інший. Традиція підготовки правознавця передбачає залучення найталановитіших із студентів до науково-дослідницької роботи, що вже саме по собі вимагає осягнення історичного аспекту даної проблематики. Основна теза цього виступу щодо повернення історико-філософських курсів до навчальних планів юридичних і філософських факультетів у певному сенсі не є оригінальною, бо відповідні курси викладалися у той самий час, про який ми згадували, і який, за висловом М.В. Костицького, можна назвати “слов’янським періодом” розвитку філософії права. Найбільш відомими є курси, які викладали під цією ж назвою (П.Д. Юркевич, П.І. Новгородцев, Є.М. Трубецький та М.М. Коркунов [11; 6; 9; 2]). Аналогічні курси викладалися і під іншими назвами наприклад, “Історія політичних учень”, як то у Б.М. Чичеріна [10], чи, почасти, енциклопедія права, як то у Ф.В. Тарановського [8].

Сьогодні маємо обов’язкову дисципліну під назвою “Історія вчень про державу і право”, сама історія якої відбиває хід нашого життя, історію нашої країни. Як відомо, після остаточного зміцнення більшовицької влади в 20-ті роки минулого століття усе, що йшло не за її ідеологічним сценарієм, було заборонено, і в навчальних закладах викладався фактично тільки так званий марксизм-ленінізм під різними назвами. Звісно, що ні про яку філософію права чи то історію філософії права не могло йтися, оскільки, як відомо, сама суть цих дисциплін – це ознайомлення зі всією найрізноманітнішою гамою думок, концепцій, поглядів тощо, які були напрацьовані культурою людства протягом багатьох століть чи навіть тисячоліть.

А потім сталося те, що вже було в історії освіти століттям раніше, коли в Російській імперії в університетах було скасовано викладання філософії взагалі, адже вона не давала спеціальних знань у конкретних галузях наук. Через десятиріччя після цього скасування майже авральними заходами стали намагатися відновити викладання філософії, оскільки якість підготовки спеціалістів будь-якого фаху, як з’ясувалося, великою мірою залежить від рівня загального розвитку мислення, культури мислення фахівця. То-

ді – і це вельми компліментарний факт для історії нашої вітчизняної науки – справу рятунку філософських дисциплін у країні було “височайше” доручено молодому професорові Києво-Могилянської академії Памфілу Даниловичу Юркевичу, бо не знайшлося на величезних просторах імперії більш достойної людини для такої культуротворчої місії. Він очолив кафедру філософії, а потім в одночас і кафедру філософії права Московського університету, розробив відповідні курси, серед яких і курс історії філософії права [11].

За радянських часів відбудова принципів підготовки не замовлених владою виконавців її наказів із дипломами юристів, а правознавців у первісному значенні цього слова, почалася наприкінці 50-х – початку 60-х років, за часів так званої “відлиги”, коли було започатковане викладання курсу історії політичних та правових учень. Такий своєрідний “ерзац-курс” історії філософії права, коли погляди геніїв людства розглядалися з “єдино вірної” позиції тодішньої версії марксизму, не міг у повному обсязі репрезентувати все розмаїття поглядів на право, закон, владу, державу, систему управління та організації життя суспільства тощо, але то був певний прорив своєрідної науково-духовної блокади в суспільствознавчій сфері.

Після революційних подій початку 90-х років ХХ-го століття й створення незалежної держави, в Україні було запроваджене викладання курсу “Історія вчень про державу і право”. Наскільки це ще не усталена термінологія щодо галузі (чи підгалузі) наукових знань свідчить, наприклад, те, що за номенклатурою ВАКУ України визначення відповідної наукової спеціальності (12.00.01. – разом із теорією та історією держави і права) прийняте як “історія політичних і правових вчень”. За великим рахунком, таке розходження не має суттєвого значення, оскільки важливим й основним для науки є все ж таки вирішення актуальних проблем правознавства та державознавства, а також створення умов для підготовки фахівців належного рівня, що сьогодні означає організацію навчального процесу в напрямку від підготовки “юристів-технологів” у бік “юристів-гуманітаріїв”. Останнє не означає применшення ролі юридичної спеціалізації фахівців, скоріше це означає, що свої обов’язки він повинен свідомо виконувати у загальному контексті соціальних проблем. Іншими словами, йдеться також й про відповідний, а для нас сьогодні, можна сказати, мабуть, і необхідний рівень національної свідомості правника, представника – в ідеалі – вітчизняної еліти.

Тому нагальним, постає питання про доцільність повернення такої дисципліни (історії філософії права) і, звісно, з'ясування логіки відношення її до "Історії вчень про державу і право", яка викладається сьогодні майбутнім юристам і предмет якої не є остаточно визначеним [7; 3].

Важливим тут виглядає аспект морального обґрунтування права, чому приділяли увагу і Юркевич, і Новгородцев, і Трубецької. Це те, що може стати основою розмежування курсів, але це лише один з варіантів підходу. Відомі й інші варіанти, наприклад, пропонується проблеми державознавства виділити в окреме предметне поле. Серед таких підходів для, так би мовити, першого, робочого визначення предмета історії філософії права привабливими виглядають філософсько-правові концепції, що спираються на сенсовий зміст права [5, с. 17-18] і природно апелюють до правосвідомості [1, с. 46]. До предметного поля історії філософії права безпосереднє відношення має потужний масив західної соціально-політичної та філософсько-правової думки другої половини ХХ століття, серед (К.О. Апель, Ю. Габермас, О. Гюффе та ін.). Їхні концепції можуть слугувати орієнтирами в сучасних системах мислення та подолання протиріч і вирішення суспільних конфліктів, а це одне з найголовніших призначень права взагалі. Окремим і важливим тематичним блоком повинно стати дослідження й вивчення східнохристиянської парадигми в історії філософії права [4].

Викладені нотатки не можуть вичерпати навіть деяких питань щодо повернення історії філософії права до переліку навчальних дисциплін, які належить опановувати майбутнім юристам. Але обговоренню даної проблеми в контексті відродження вітчизняної філософії права необхідно приділяти належну увагу, зважаючи на її значущість.

Список літератури

1. *Гарник А.В.* Философия права: предметная специфика, место и значение в системе социально-гуманитарного знания. – Днепропетровск: Изд-во Днепропетровского ун-та, 1998.
2. *Коркунов Н.М.* История философии права. Пособие к лекциям. – СПб., 1915.
3. *Литвинов О.М.* Про визначення предмета курсу „Історія вчень про державу і право” (деякі питання для обговорення) // Проблеми вищої юридичної освіти: Тези доповідей та наукових повідомлень науково-методичної конференції. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2002.
4. *Литвинов О.М.* Східно-західний дискурс у політико-правовій думці в історії філософії від Івана Вишенського до Павла Новгородцева: православно-християнська парадигма // Культурно-творча спадщина Григорія Сковороди: Збірник наукових праць Східно-українського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ: Вид-во Східно-укр. нац. ун-ту, 2002.
5. *Максимов С.И.* Правовая реальность: опыт философского осмысления. – Харьков: Право, 2002.
6. *Новгородцев П.И.* Лекции по истории философии права // Новгородцев П.И. Сочинения. – М.: Раритет, 1995.
7. *Скаун О.Ф., Демиденко Г.Г.* О месте истории учений о государстве и праве в новой системе юридического образования // Государство и право. – 1998. – № 10.
8. *Тарановский Ф.В.* Учебник энциклопедии права. – Юрьев, 1917.
9. *Трубецкой Е.Н.* История философии права (новой). – К., 1893.
10. *Чичерин Б.Н.* История политических учений. – М., 1877.
11. *Юркевич П.Д.* Історія філософії права // Юркевич. Історія філософії права; Філософія права; Філософський щоденник. – К.: Ред. журн. „Український світ”, 1999.

О. Н. Литвинов

ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ ФИЛОСОФИИ ПРАВА КАК НАУЧНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ В КОНТЕКСТЕ ВОЗРОЖДЕНИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ФИЛОСОФИИ ПРАВА

Трансформация юридического образования требует возрождения отечественной философии права, в частности восстановления в своих правах такой учебной дисциплины, как истории философии права. Дается определение предметной специфики истории философии права, уточнение особенностей ее структуры и места в системе юридического образования.

О. М. Litvinov

ISSUES IN THE HISTORY OF PHILOSOPHY OF LAW AS A SUBJECT OF ACADEMIC STUDY IN THE CONTEXT OF THE RENAISSANCE OF THE UKRAINIAN PHILOSOPHY OF LAW

The transformation of legal education requires the renaissance of philosophy of law in Ukraine, and particularly, the restoration of the academic subject of "History of Philosophy of Law" in its rights. The article presents a definition of the subject-matter peculiarities of History of Philosophy of Law; peculiarities of its structure and its stand in the system of legal education.